

**Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський національний технічний університет**

**Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки та підприємництва**

ЕКОНОМІКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

**Методичні вказівки до практичних та семінарських занять для
студентів напряму підготовки 6.100102 «Процеси, машини та
обладнання агропромислового виробництва» та 6.100101
«Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому
комплексі»**

**Затверджено
На засіданні кафедри
«Економіка та підприємництво»
Протокол №_ від __.02.2017**

**Кропивницький
2017**

Економіка та організація сільськогосподарського виробництва: Методичні вказівки до практичних та семінарських занять для студентів напряму підготовки 6.100102 «Процеси, машини та обладнання агропромислового виробництва» та 6.100101 «Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому комплексі» /Укл. О.О.Резніченко. – Кропивницький: КНТУ, 2017. – 56 с.

Методичні вказівки до практичних та семінарських занять з дисципліни «Економіка та організація сільськогосподарського виробництва» містять зміст тем курсу, комплекс навчально-методичного забезпечення до кожної теми курсу (мета проведення заняття, питання для обговорення, основні категорії, умови задач для вирішення, теми рефератів, тести, список систематизованої літератури); питання до екзамену, а також список основної літератури, додаткової для поглибленого вивчення курсу та інформаційних ресурсів.

Укладач: О.О. Резніченко

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Радикальні перетворення в суспільстві і фундаментальна трансформація основ господарювання в країні вимагають від кожного підприємства здійснення заходів, спрямованих на забезпечення його стабільного економічного зростання. Для досягнення такої мети важливе значення має набуття спеціалістами навичок використання теоретичних знань у практичній діяльності, що забезпечує розв'язання навчальних завдань.

Метою вивчення дисципліни «Економіка та організація сільськогосподарського виробництва» є формування системи знань з основних розділів прикладної економіки, зокрема, з планування, організації й забезпечення ефективності господарювання на рівні підприємства як первинної ланки суспільного виробництва сільськогосподарської продукції, а також практичних навичок підприємницького і комерційного підходу до розв'язання виробничих ситуацій, до роботи в умовах функціонування ринкових відносин.

Завданням дисципліни «Економіка та організація сільськогосподарського виробництва» є вивчення основних питань функціонування сільськогосподарського підприємства в умовах ринкової економіки; методів наукового пізнання, дослідження і обґрунтованого підходу до вирішення складних питань з організації та розвитку виробництва сільськогосподарської продукції; показників виробничо-господарської діяльності та їх використання у практичній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- організаційно-економічні основи сільськогосподарських підприємств і об'єднань;
- наявні теорії підприємства і ринкових відносин;
- напрямки раціонального використання землі, матеріальних і трудових ресурсів;
- методи визначення норм виробітку, оплати праці у різних господарських умовах;
- методи розподілу валової продукції, прибутку, орендної плати за засоби виробництва (в т.ч. землю);
- системи рослинництва і тваринництва, організацію основних виробничих процесів;
- заходи щодо інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва, реструктуризації та раціональної інтеграції підприємств;

- методи економічних важелів господарювання, економічної безпеки та антикризової діяльності;
вміти:
- ✓ здійснювати оцінку діяльності підприємства на основі вивчених показників його виробничо-господарської діяльності;
- ✓ орієнтуватись у процесах організації виробництва та його оновлення;
- ✓ володіти сучасними методиками калькулювання собівартості різних видів сільськогосподарської продукції;
- ✓ визначати систему показників економічної ефективності аграрного виробництва;
- ✓ здійснювати вибір організаційно-економічних та організаційно-правових форм, які відповідають цілям підприємства у конкретних умовах діяльності;
- ✓ виявляти резерви і напрямки підвищення ефективності виробництва.

1. ЗМІСТ ТЕМ КУРСУ

Тема 1. Економічний зміст та середовище діяльності аграрного підприємства

Економічний зміст підприємства. Класифікація підприємств та їх об'єднань. Середовище діяльності підприємства. Предмет, метод і завдання дисципліни „Економіка та організація сільськогосподарського виробництва”.

Тема 2. Земельні ресурси та ефективність їх використання

Характеристика земельних ресурсів України. Земельний кадастр та його складові. Земельні відносини, оренда та ринок землі. Ефективність використання земельних ресурсів в сільському господарстві та шляхи її підвищення.

Тема 3. Персонал підприємства, продуктивність та оплата праці

Поняття, класифікація та структура персоналу. Забезпеченість аграрних підприємств персоналом. Праця в сільському господарстві: особливості та система оплати. Показники продуктивності праці та шляхи її підвищення.

Тема 4. Матеріально-технічна база та виробнича потужність підприємства

Структура та функціональна роль матеріально – технічної бази. Машинно-тракторний парк та ефективність його використання. Енергетичні потужності підприємства. Виробнича потужність підприємства, будівлі та споруди і ефективність їх використання.

Тема 5. Основні засоби підприємства

Економічна сутність та склад основних засобів. Облік та оцінка основних засобів. Спрацювання та старіння основних засобів. Амортизація основних засобів та методи її нарахування. Оцінка ефективності використання основних засобів.

Тема 6. Нематеріальні ресурси підприємства

Поняття, склад і види нематеріальних ресурсів. Поняття та класифікація нематеріальних активів підприємства. Визнання і оцінка нематеріальних активів. Амортизація нематеріальних активів. Реалізація права власності на нематеріальні активи.

Тема 7. Оборотний капітал підприємства

Сутність оборотного капіталу, його склад і структура. Класифікація оборотного капіталу. Джерела формування оборотного капіталу. Нормування оборотного капіталу. Ефективність використання оборотного капіталу.

Тема 8. Витрати виробництва та собівартість продукції

Загальна характеристика витрат на виробництво продукції (надання послуг). Собівартість сільськогосподарської продукції та її види. Класифікація витрат на виробництво продукції в сільському господарстві. Управління витратами на підприємстві та характеристика показників оцінки витрат підприємства.

Тема 9. Економічні (кінцеві) результати діяльності підприємства

Валова продукція сільського господарства. Товарна продукція сільського господарства. Кінцева і чиста продукція аграрних підприємств. Прибуток і методика його визначення.

Тема 10. Ефективність діяльності аграрних підприємств і оцінка їх ринкової позиції

Суть ефективності як економічної категорії. Економічна заможність підприємства. Рентабельність виробництва і методика визначення її показників. Способи визначення точки беззбитковості. Оцінка ринкової позиції підприємства. Чинники зростання ефективності діяльності підприємства.

Тема 11. Інвестиційні ресурси та ефективність їх використання

Економічна суть інвестицій та основні напрями їх здійснення. Оцінка ефективності виробничих інвестицій. Сукупність чинників, що впливають на рівень ефективності інвестицій.

Тема 12. Ціни на продукцію підприємства

Економічна сутність та функції ціни. Класифікація цін. Цінова політика та її види на підприємстві. Методи встановлення та регулювання цін на підприємстві. Ціни зовнішньоторгових контрактів.

Тема 13. Антикризова політика підприємства

Фінансова криза на підприємстві: економічний зміст та причини виникнення. Економічна сутність санації підприємств. Загальна характеристика процесу реструктуризації підприємств. Банкрутство підприємств як економічне явище. Методичні основи визначення ймовірності банкрутства суб'єктів господарювання. Ліквідація збанкрутілих підприємств.

2. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

2.1 Теми, що виносяться на семінарські та практичні заняття

Тема 1. Земельні ресурси та ефективність їх використання

Мета проведення: оволодіння теоретичними та практичними знаннями з питань характеристики земельних ресурсів, поняття земельного кадастру, розрахунку основних показників ефективності використання земельних ресурсів в сільському господарстві.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Характеристика земельних ресурсів України.
2. Земельний кадастр та його складові.
3. Земельні відносини, оренда та ринок землі.
4. Ефективність використання земельних ресурсів в сільському господарстві та шляхи її підвищення.

Основні категорії:

Земельні ресурси є основою матеріального і духовного виробництва. Якщо в промисловості, крім добувної, земля є лише просторовим базисом, то в сільському господарстві вона — головний засіб виробництва.

Бонітування або якісна оцінка землі здійснюється за даними обліку якості землі. Її мета полягає в тому, щоб на основі найбільш важливих природних властивостей (ознак) ґрунтів, які корелюють з урожайністю, виділити ґрунтові відміни, ґрунтові класи й агровиробничі групи ґрунтів, систематизувати їх за природною якістю і господарською цінністю для вирощування певних сільськогосподарських культур.

Родючість визначається здатністю ґрунту нагромаджувати й утримувати вологу та забезпечувати нею рослини, нагромаджувати і трансформувати поживні речовини в доступній для рослин формі, а також забезпечувати доступ кисню в зону кореневої системи рослин, тобто здійснювати аерацію.

Штучна родючість створюється в процесі виробництва матеріальних благ, коли людина, не задовольняючись потенційними можливостями землі, сформованими під впливом природних факторів, своєю діяльністю намагається поліпшити фізико-хімічні і біологічні властивості ґрунту.

Економічна родючість наслідок органічної єдності природної і штучної родючості.

Сільськогосподарські угіддя включають рілля, багаторічні культурні насадження, залежі і перелоги, сінокоси і пасовища.

Землезабезпеченість визначають як відношення площі відповідних угідь до наявного населення країни (області, району, підприємства).

Трансформація земель - це перехід одних земельних угідь в інші.

Земельна реформа — це комплекс заходів — правових, соціально-економічних, технічних та організаційних, — направлених на перебудову земельних відносин через роздержавлення земель, утвердження різних форм власності на неї та розвиток нових організаційних форм господарювання на селі, що функціонують на приватній власності.

Земельний кодекс України — це основний документ земельного законодавства, яким регулюються земельні відносини з метою створення необхідних умов для раціонального використання й охорони земель, рівноправного розвитку всіх форм власності на землю і форм господарювання.

Земельний кадастр — це система необхідних відомостей і документів про місце розташування та правовий режим земельних ділянок, їх розподіл поміж власниками землі і землекористувачами за категоріями земель, про їх оцінку, класифікацію, кількісну та якісну характеристику і народногосподарську цінність.

Оренда землі — це передача її власником у тимчасове (строкове) володіння та користування іншим фізичним або юридичним особам за відповідну плату, яку називають орендною.

Ринок землі можна визначити як сукупність юридично-правових і економічних відносин, що виникають між суб'єктами такого ринку в процесі обігу земельних ділянок: їх оренди, обміну, купівлі-продажу, застави, дарування і спадкування.

Земельна рента — це ціна, яка сплачується за використання землі.

Економічна оцінка землі характеризує продуктивну здатність землі як засобу виробництва.

Землевіддача - це вартісний показник ефективності використання землі, який розраховується відношенням вартості валової продукції, одержаної з гектара угідь, до грошової оцінки цих угідь.

Задача 1:

Визначити показники інтенсивності використання земельних ресурсів та здійснити їх порівняльну оцінку: 1) ступінь господарського використання землі; 2) ступінь розораності; 3) ступінь меліорованості; 4) частка інтенсивних культур у загальній площі підприємства, за умови:

загальна земельна площа, га – 2100; площа сільськогосподарських угідь, га – 1812; площа меліорованих земель, га – 800; загальна посівна площа, га – 1065; цукрових буряків – 60; картоплі – 80; зернових і бобових – 120; кормових коренеплодів – 55; однорічних трав – 210; багаторічні трави – 300; кукурудза на силос і зелений корм - 240

Примітка: до інтенсивних культур відносять ті, які вимагають значних затрат уречевленої і живої праці для вирощування, але в той же час забезпечують великий обсяг валової продукції з кожного гектара посіву (цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, соняшнику, зернової кукурудзи, коноплі, тютюну, кормового буряка).

Задача 2.

Знайти натуральні показники економічної ефективності використання землі за умови:

Валовий збір: зерна – 14630ц; цукрових буряків – 15980ц; соняшнику – 2040ц.

Валове виробництво: приросту ВРХ – 313,5 ц; приросту свиней – 99,6ц; молока – 1640,8

Площа: сільськогосподарських угідь: – 2232 га, ріллі – 1824 га; посіву зернових 400 га; посіву цукрових буряків – 90 га, посіву соняшнику 120 га.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді на питання:

1. Критерієм економічної ефективності використання землі є:

- а) урожайність зернових культур;
- б) валовий доход з 1 га сільськогосподарських угідь;
- в) прибуток з 1 га сільськогосподарських угідь;

г) окупність витрат.

2. Кількісним співвідношенням врожаю до виробничих витрат на його одержання визначається:

- а) природна родючість;
- б) штучна родючість;
- в) абсолютна родючість;
- г) відносна родючість.

3. Дохід, який створюється на кращих і середніх за якістю та місцеположенням землях і являє собою надлишок доходу над нормативним (середнім) рівнем є:

- а) валовий дохід;
- б) чистий дохід;
- в) диференціальний рентний дохід;
- г) абсолютний рентний дохід.

4. Систему необхідних відомостей і документів про місце розташування та правовий режим земельних ділянок, їх розподіл поміж власниками землі і землекористувачами за категоріями земель, про їх оцінку, класифікацію, кількісну і якісну характеристику і народногосподарську цінність називають:

- а) бонітуванням ґрунтів;
- б) єдиним земельним фондом України;
- в) земельним кадастром;
- г) моніторингом земель.

5. Ступінь розораності землі розраховується:

- а) діленням площі ріллі і багаторічних культурних насаджень на площу сільськогосподарських угідь;
- б) відношенням площі меліорованих земель до загальної площі сільськогосподарських угідь;
- в) діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства;
- г) відношенням посівної площі разом з площею повторних посівів до посівної площі господарства.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.312 - 333.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.191 - 206.

3. Березівський П.С., Михалюк Н.І. Організація виробництва в аграрних формуваннях. Навчальний посібник. / За ред. П.С.

Березівського, К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.

4. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: Підручник. – 2-ге вид., перероб. та доп. / В.М. Нелеп – К.:КНЕУ, 2004. – С. 201-233.

Тема 2. Персонал підприємства, продуктивність та оплата праці

Мета проведення: засвоїти сутність поняття персоналу підприємства та особливості їх формування; оволодіти методикою визначення показників рівня використання трудових ресурсів та руху робочої сили; опанувати поняття продуктивності праці та методику її визначення та ознайомитись з методикою оплати праці персоналу підприємства.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Поняття, класифікація та структура персоналу.
2. Забезпеченість аграрних підприємств персоналом.
3. Праця в сільському господарстві: особливості та система оплати.
4. Показники продуктивності праці та шляхи її підвищення.

Основні категорії:

Додаткова заробітна плата - зарплата, що залежить від результатів господарської діяльності підприємства і встановлюється у вигляді премій, винагород і компенсаційних виплат, не передбачених трудовим законодавством.

Індивідуальна продуктивність праці - відображає витрати живої праці на виробництво конкретної продукції і застосовується в економічних розрахунках на рівні підприємства.

Кадри - основний (штатний) склад працівників підприємств, установ і організацій у різних галузях народного господарства.

Кваліфікація - це рівень знань та практичних навиків, необхідний для виконання роботи певної складності.

Керівники - це працівники, які організовують виробництво і здійснюють управління діяльністю підприємства та його структурних підрозділів (директори, начальники цехів, головні спеціалісти, начальники управлінь, відділів), а також їх заступники.

Номінальна заробітна плата - сума коштів, отримана працівником за свою працю.

Персонал підприємства - це сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та мають практичний досвід і навички роботи.

Персонал підприємства поділяється за - професіями, - спеціальностями, та - кваліфікацією.

Погодинна (денна) - продуктивність праці - показник, визначений діленням обсягу виробленої сільськогосподарської продукції, оціненої в порівнянних цінах, на кількість відпрацьованих людино-годин (людино-днів) у сільськогосподарському виробництві.

Посадовий оклад - сума щомісячної почасової заробітної плати, встановленої для певної посади на підприємстві, в організації чи установі.

Постійні працівники - ті, які є членами підприємства або прийняті на роботу по найму на тривалий термін без його точного визначення.

Продуктивність праці - це здатність конкретної праці виробляти певну кількість продукції за одиницю часу.

Професія - це вид трудової діяльності, для здійснення якої необхідний певний комплекс спеціальних теоретичних знань та практичних навичок (слюсар, токар).

Реальна заробітна плата - визначається кількістю товарів і послуг, які можна купити за номінальну заробітну плату.

Резерви росту продуктивності праці це ще не використані, але реальні можливості її підвищення, які можуть бути виражені кількісно і реалізовані впродовж певного періоду.

Річна продуктивність праці - показник, що визначається діленням обсягу виробленої сільськогосподарської продукції в порівнянних цінах на середньорічну кількість працівників, зайнятих в сільськогосподарському виробництві.

Робітники - це працівники, які безпосередньо зайняті створенням продукту або забезпечують умови для нормального ходу виробничого процесу. За характером виконуваних функцій робітники поділяються на основні та допоміжні.

Сезонні працівники - ті, яких зараховують до складу трудового колективу на термін до 6 місяців для виконання сезонних робіт.

Службовці - працівники, які здійснюють підготовку і оформлення документації, канцелярські, деякі адміністративно - господарські роботи (діловоди, секретарі - друкарки, касири тощо).

Спеціалісти - працівники, зайняті спеціальними інженерно - технічними роботами: здійснюють економічну, організаційну підготовку виробництва, облік та аналіз його результатів (інженери, економісти, бухгалтери, юрисконсультанти, технологи тощо).

Спеціальність - різновид трудової діяльності в межах професії; характеризує вузьке коло виконуваних функцій і передбачає використання спеціалізованих засобів праці (слюсар - інструментальник, слюсар - ремонтник, токарь - розточувальник).

Структура персоналу - співвідношення між чисельністю працівників окремої категорії (групи) і загальною чисельністю працівників.

Суспільна продуктивність праці - враховує витрати живої праці та витрати минулої праці, уречевленої в засобах виробництва, тобто створює сукупні витрати праці. Її рівень характеризує ефективність суспільного виробництва і розраховується на рівні народного господарства.

Тарифна сітка - це сукупність кваліфікаційних розрядів та відповідних їм тарифних коефіцієнтів.

Тарифна ставка - розмір оплати праці працівників за одиницю робочого часу при певному тарифному розряді.

Тарифно-кваліфікаційний довідник - збірник нормативних документів, що містить систему вимог, яким повинні відповідати робітники певної професії і кваліфікації.

Тимчасові працівники - ті, яких зараховують до складу трудового колективу тимчасово на термін до двох місяців.

Трудові ресурси - це працездатна частина населення, яка за своїми фізичними і інтелектуальними даними може і має намір провадити трудову діяльність.

Трудовий потенціал - наявна чи передбачувана в майбутньому кількість і якість трудових факторів, які має у своєму розпорядженні суспільство (національна економіка, регіон, підприємство).

Трудомісткість виробництва - затрати живої праці на 1 га відповідної культури або на 1 голову тварин.

Трудомісткість продукції - є оберненим показником до продуктивності праці, що характеризує кількість робочого часу, що витрачається на виробництво одиниці продукції.

Фактори росту продуктивності праці - це умови, створення яких забезпечує використання наявних на підприємстві резервів.

Задача 1.

Заробітна плата із соціальними нарахуваннями двох працівників, які можуть бути вивільнені завдяки модернізації кормоцеху, становить 3600 грн. у рік. Вартість і установка нового обладнання обійдеться підприємству 20 тис. грн. Строк експлуатації обладнання — 15 років. Залишкова його вартість становить 10% від початкової вартості. Податок на майно і страхування — 320 грн. у рік. Витрати на ремонт і технічний огляд приймаються нормативне 6,0% від балансової вартості, витрати на енергію становлять 1500 грн. у рік. При розрахунку процента на вкладений капітал ставка береться на рівні 9.

Методика розв'язання: усі витрати, пов'язані з використанням обладнання, потрібно розрахувати на 1000 грн. інвестицій. - Витрати на амортизацію визначаються за формулою

$$A = \frac{1000 - 3B}{T}$$

де 3B — залишкова вартість основного засобу в розрахунку на 1000 грн. інвестицій. Якщо, скажімо, залишкова вартість становить 15% від балансової вартості основного засобу, то $3B = 150$ грн.; T — строк експлуатації засобу праці.

Процент на вкладений капітал відповідно до методики його визначення в країнах з ринковою економікою розраховують з виразу

$$Пвк = \left(\frac{1000 + 3B}{2} \right) Пс$$

де Пс — процентна ставка (коефіцієнт).

Витрати на сплату податку і на страхування за рік ділять на кількість тисяч інвестицій (у даному прикладі це 20) і отримують суму цих витрат на 1000 грн. інвестицій. Розраховані витрати — на амортизацію, процент на вкладений капітал і на оплату податку та страхування — є постійними.

Загальну суму витрат на ремонт і технічний догляд визначають множенням прийнятого нормативу (6,5%) на вартість обладнання і одержаний результат ділять на 100. Величину цих витрат на 1000 грн., витрат на енергію визначають таким же чином, як і величину витрат на сплату податку і страхування. Вказані два види витрат є змінними.

Далі потрібно підсумувати всі витрати — і постійні, і змінні — в розрахунку на 1000 грн. інвестицій. Висновок про доцільність заміни живої праці капіталом здійснюється на основі «зрівноважених» капіталовкладень. Вони визначаються за формулою

$$KB_3 = \frac{B_{pc}}{CB} \times 1000$$

де B_{pc} — витрати на заробітну плату з соціальними нарахуваннями працівників, які вивільняються; CB — сукупні витрати (постійні і змінні) на 1000 грн. інвестицій.

Підприємству тоді вигідно здійснювати заміну живої праці капіталом, коли капіталовкладення на придбання техніки (обладнання) менші від «зрівноважених» капіталовкладень.

Задача 2.

Визначити виробіток на одного працівника у плановому році і його зростання в процентах до базового року, якщо у році 265 робочих днів, річний виробіток у базовому періоді становив 19,6 тис. грн./людино-рік. За планом обсяг випуску продукції становив 3755 тис. грн./рік, а зниження трудомісткості виробничої програми – 2100 людино-днів.

Теми рефератів

1. Особливості формування структури персоналу різних підприємств та організацій різних типів, розмірів і форм власності.

2. Кадрова політика аграрного підприємства та шляхи її вдосконалення.

3. Мотивація як процес стимулювання людей до ефективної трудової діяльності та світовий досвід використання моделей мотивації трудової діяльності в аграрних підприємствах.

4. Проблеми відтворення трудового потенціалу аграрних підприємств.

5. Резерви підвищення продуктивності праці та шляхи їх використання за сучасних умов господарювання.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді:

1. *Що розуміють під трудовими ресурсами підприємства?*

- а) частина населення, що має відповідний рівень освіти;
- б) населення, яке безпосередньо зайняте у виробництві;
- в) працездатна частина населення, яка за своїми фізичними і інтелектуальними даними може і має намір здійснювати трудову діяльність;
- г) це працівники, які безпосередньо зайняті створення продукту.

2. *Сутність постійних працівників, що мають необхідну професійну підготовку та певний досвід практичної діяльності,*

називають:

- а) трудовим колективом підприємства;
- б) персоналом підприємства;
- в) трудовими ресурсами підприємства;
- г) трудовим потенціалом підприємства.

3. До персоналу підприємства відносяться:

- а) тимчасові та постійні працівники;
- б) сезонні і тимчасові працівники;
- в) постійні працівники;
- г) усе працездатне населення.

4. Продуктивність праці – це

- а) затрати робочої сили;
- б) сукупність властивостей людини як робочої сили;
- в) здатність праці виробляти певну кількість продукції за одиницю часу;

г) усі відповіді правильні.

5. Трудомісткість продукції виражає:

- а) витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції;
- б) виражені у грошовій формі витрати підприємства на виробництво продукції;
- в) витрати праці на весь обсяг виробленої продукції;
- г) поточні витрати віднесені до обсягів виробленої продукції.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.218 - 242.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.139 - 158.

3. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник / І.М.Бойчик. - К.: Атака, 2004. -С.67 - 100.

4. Бондар Н.М., Воротін В.Є., Гаєвський О.А. Економіка підприємства: Навч. посіб./ Н.М.Бондар, В.Є.Воротін, О.А.Гаєвський та ін.; За заг. ред. А.В.Калини. - К.: МАУП, 2006. - С.64 - 84.

5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. / І.В.Ковальчук. - К.: Знання, 2008. -С.248 - 272.

6. Круша П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / П.В. Круша, В.І.Подвігіна, Б.М.Сердюк. - К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. - С.79 - 101; 523- 555.

7. Мельник Л.М. Економіка підприємства: Підручник /

Л.М.Мельник. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - С.38 - 59.

8. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний. - Вид. 3-тє, без змін. - К.:КНЕУ, 2006. - С.74 - 100; 369-403.

9. Швиданенко Г.О., Покропивний С.Ф., Клименко С.М. Економіка підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Г.О.Швиданенко, С.Ф.Покропивний, С.М.Клименко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - С.46 - 56.

10. Шегда А.В. Економіка підприємства: Підручник / А.В.Шегда. - К.: Знання, 2006. - С.237 - 304.

Тема 3. Основні засоби підприємства

Мета проведення: опанувати сутність основних фондів аграрного підприємства як економічної категорії та особливості їх формування і відтворення та засвоїти методику визначення показників оснащеності виробництва основними фондами.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Економічна сутність та склад основних засобів.
2. Облік та оцінка основних засобів.
3. Спрацювання та старіння основних засобів.
4. Амортизація основних засобів та методи її нарахування.
5. Оцінка ефективності використання основних засобів.

Основні категорії:

Амортизація - процес перенесення вартості основних фондів на вартість готової продукції з метою нагромадження коштів для повного їх відновлення.

Засоби праці - це річ або комплекс речей (машини і обладнання, транспортні засоби, інструмент, прилади, двигуни, будівлі тощо) , за допомогою яких людина діє і впливає на предмети праці (насіння, добрива, корми, молодняк тварин, пальне, медикаменти тощо) в процесі виробництва.

Знос основних засобів - сума амортизації об'єкта основних засобів, накопичена з початку строку його корисного використання.

Коефіцієнт вибуття - відношення вартості вибулих за звітний рік основних фондів до вартості основних фондів на початок року.

Коефіцієнт зношення - відношення суми зношення до балансової вартості основних засобів на початок року.

Коефіцієнт зростання - відношення вартості основних виробничих фондів на кінець року до вартості основних виробничих фондів на початок року.

Коефіцієнт оновлення - відношення заново введених за рік основних засобів до балансової вартості основних засобів на кінець року.

Коефіцієнт придатності - частка від ділення балансової вартості засобів на початок року за мінусом усієї суми зносу на їхню балансову вартість на початок року (цей показник можна визначати віднімання від одиниці коефіцієнта зношення).

Коефіцієнт сукупного відтворення - відношення заново введених за рік основних засобів до первісної вартості основних засобів на початок року.

Основні виробничі фонди - знаряддя праці, виражені у вартісній формі, що беруть участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натурально-речову форму, а свою вартість передають частинами на заново створений продукт.

Предмети праці - в процесі виробництва вони повністю споживаються і формують масу готової продукції.

Строк корисного використання основного засобу - очікуваний період часу, протягом якого основні засоби будуть використовуватися підприємством, або обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує отримати від їх використання.

Фондовіддача - узагальнюючий економічний показник використання основних фондів, який характеризується вартістю валової продукції, одержаної на 1 грн., основних фондів, використаних для її виробництва.

Фондозабезпеченість виробництва - показник, що визначається відношенням первісної вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення до площі сільськогосподарських угідь.

Фондомісткість - зворотний до фондовіддачі показник, що характеризується кількістю основних засобів, які припадають на 1 грн. валової продукції, виробленої за участю цих фондів.

Фондоозброєність праці - частка від ділення вартості основних виробничих фондів с.- г. призначення на середньорічну кількість працівників.

Задача 1.

Визначити середньорічну, залишкову вартість основних фондів за рік та річну суму амортизаційних відрахувань, якщо на початку року їх вартість становила 270 млн.грн., у квітні було введено в експлуатацію 5 верстатів вартістю 800 тис.грн. кожен, а з 1 жовтня виведено з експлуатації основних фондів на суму 120 млн.грн. Річна норма амортизації 15% а термін служби основних фондів 8 років.

Задача 2.

Початкова вартість основних виробничих фондів інструментального цеху на початок року становить 430 тис. грн. Вартість зносу цих фондів на початок року — 70 тис. грн. 3 11 травня введені в експлуатацію нові фонди на суму 55 тис. грн.; з 14 травня виведені з експлуатації застарілі фонди, початкова вартість яких становить 24 тис. грн., а вартість зносу - 9 тис. грн. Середньорічна норма амортизації - 25%. Визначити початкову і залишкову вартість на кінець року.

Теми рефератів

1. Основні фонди як фактор виробничого потенціалу підприємства.
2. Необхідність і значення періодичної переоцінки та індексації основних фондів.
3. Ефективність використання основних виробничих фондів в сільському господарстві та розробка пропозицій щодо її підвищення.
4. Амортизаційна політика в сільському господарстві: вплив на відтворення основних засобів.
5. Тенденції розширеного відтворення основних фондів на підприємствах АПК.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді на питання

1. Фондовіддача – це показник, який визначає:

- а) величину основних виробничих фондів на одиницю виробленої продукції;
- б) рівень використання оборотних фондів підприємства;
- в) виробництво продукції на одну гривню основних фондів;

г) ефективність відтворення усієї сукупності засобів праці.

2. Який з методів нарахування амортизаційних відрахувань є найбільш ефективним:

- а) метод подвійно-залікової амортизації;
- б) метод прискореної амортизації;
- в) метод лінійної амортизації;
- г) відсутня вірна відповідь.

3. До показників рівня забезпеченості підприємства виробничими основними фондами відносять:

- а) фондовіддачу, фондомісткість
- б) фондооснащеність, фондоозброєність
- в) норму прибутку, рівень рентабельності
- г) вірні відповіді а) і б)

4. Який метод оцінки основних засобів характеризує їх вартість на момент введення в дію або придбання?

- а) за залишковою вартістю;
- б) за відновлювальною вартістю;
- в) за середньорічною вартістю;
- г) за первісною вартістю.

5. Фондомісткість – це показник, який визначає:

- а) величину основних виробничих фондів на одиницю виробленої продукції;
- б) рівень використання оборотних фондів підприємства;
- в) виробництво продукції на одну гривню основних фондів;
- г) ефективність відтворення усієї сукупності засобів праці.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.242 - 281.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г. Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.158 - 175.

3. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник / І.М.Бойчик. - К.: Атака, 2004. -С.100 - 139.

4. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. / І.В.Ковальчук. - К.: Знання, 2008. -С.129 - 200.

5. Круша П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / П.В. Круша, В.І.Подвігіна, Б.М.Сердюк. - К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. - С.101 - 213.

6. Манів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства: Навч.

посіб. / З.О.Манів, І.М.Луцький. - К.: Знання, 2004. - С.132 - 153.

7. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний. - Вид. 3-тє, без змін. - К.:КНЕУ, 2006. - С.100 - 121.

8. Швиданенко Г.О., Покропивний С.Ф., Клименко С.М. Економіка підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Г.О.Швиданенко, С.Ф.Покропивний, С.М.Клименко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - С.56 - 65.

9. Шегда А.В. Економіка підприємства: Підручник / А.В.Шегда. - К.: Знання, 2006. - С.167 - 194.

Тема 4. Оборотний капітал підприємства

Мета проведення: засвоїти сутність поняття оборотний капітал аграрного підприємства та особливості його формування; опанувати методику визначення показників забезпеченості підприємства оборотним капіталом;

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Сутність оборотного капіталу, його склад і структура.
2. Класифікація оборотного капіталу.
3. Джерела формування оборотного капіталу.
4. Нормування оборотного капіталу.
5. Ефективність використання оборотного капіталу.

Основні категорії:

Виробничі запаси (насіння та посадковий матеріал, фураж, нафтопродукти, мінеральні добрива та ін.) - це ті матеріальні ресурси, які вже поступили на підприємство, але ще не піддавались обробці або використанню.

Витрати майбутніх періодів - витрати, оплачені в звітному періоді, які належать до наступного облікового періоду, наприклад, наперед сплачені орендні плата, страховка, рекламні послуги тощо.

Готова продукція - продукція, що виготовлена на підприємстві та призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно - правовим актом, а також та продукція, яка відправлена, але ще не оплачена.

Грошові кошти та їх еквіваленти - включаються як реальні гроші, які перебувають в касі підприємства, на банківських

рахунках в національній чи іноземній валюті, в дорозі, так і в формі грошових документів.

Дебіторська заборгованість - сума заборгованості на користь підприємства за товари, роботи, послуги, а також за розрахунками з бюджетом, виданими авансами тощо.

Інші оборотні засоби - ті оборотні засоби, які не включені в склад вище перелічених їх видів і знаходять відображення в їх сумі.

Коефіцієнт завантаженості - зворотний показник до коефіцієнта оборотності й визначається діленням середньорічних залишків оборотних засобів на обсяг реалізованої продукції та наданих послуг (сума обороту за рік) у гривнях.

Коефіцієнт оборотності оборотних засобів характеризує число оборотів, здійснених оборотними засобами за календарний рік і визначається діленням обсягу реалізованої продукції та наданих послуг (сума обороту за рік) у гривнях на середньорічні залишки оборотних засобів у гривнях.

Матеріаловіддача - відношення валової продукції до матеріальних витрат виробництва.

Матеріаломісткість - обернена величина показника матеріаловіддачі.

Незавершене виробництво - продукція, яка перебуває на різних стадіях процесу її виготовлення, (основний обробіток ґрунту, посів озимих та ін., молодняк тварин та тварини на відгодівлі).

Оборотний капітал - сумарний вираз оборотних фондів і фондів обігу.

Оборотні фонди - це такі засоби виробництва, які свою вартість переносять на продукт протягом одного циклу виробництва, втрачаючи або змінюючи свою натуральну форму.

Поточні фінансові інвестиції - це інвестиції, що легко реалізуються і утримується протягом терміну, що не перевищує один рік. (цінні папери, казначейські векселі, депозитні сертифікати).

Товари - матеріальні цінності, що придбані та утримуються підприємством з метою подальшого продажу.

Тривалість обороту оборотних засобів протягом року визначають у днях шляхом ділення 360 днів на коефіцієнт оборотності.

Фонди обігу - частина авансованої вартості, що перебуває на товарній та грошовій стадіях, функцією якої є обслуговування процесу виробництва.

Задача 1.

Визначити коефіцієнт оборотності, тривалість одного обороту та коефіцієнт завантаження оборотності оборотних активів, якщо чистий дохід підприємства у звітному році становив 2500 тис. грн., а середньорічна вартість оборотних активів – 125 тис. грн.

Задача 2.

В поточному році обсяг реалізованої продукції підприємством склав 150 тис. грн., а середній залишок нормованих оборотних коштів – 25 тис. грн. Визначити кількість оборотів, тривалість одного обороту оборотних коштів і коефіцієнт завантаженості.

Теми рефератів

1. Оборотний капітал як необхідність виробничого процесу.
2. Формування оптимальної структури оборотних коштів в умовах ринкової економіки.
3. Проблеми нестачі оборотних коштів і поповнення їх обсягу за умов кризової економічної ситуації на підприємстві.
4. Механізм управління оборотним капіталом сільськогосподарських підприємств.
5. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді на питання

1. Назвіть ті види, які належать до оборотних засобів:

- а) виробничі приміщення;
- б) запаси;
- в) дебіторська заборгованість;
- г) обчислювальна техніка.
- д) грошові кошти.

2. Які види оборотних засобів є ненормованими:

- а) сировина і основні матеріали;
- б) незавершене виробництво;
- в) дебіторська заборгованість;
- г) грошові кошти.

3. Які види оборотних засобів належать до фондів обігу:

- а) готова продукція на складі;
- б) незавершене виробництво;
- в) грошові кошти в касі;
- г) дебіторська заборгованість.

4. Оборотні фонди підприємства – це:

а) частина виробничих фондів, яка повністю споживається в кожному технологічному циклі виготовлення продукції;

б) кредити банку;

в) капітал, авансований на оплату праці;

г) засоби праці.

5. Оборотні фонди підприємства переносять свою вартість на вартість продукції, що виробляється

а) частинами, в міру спрацювання;

б) повністю відносяться на витрати виробництва;

в) їх вартість не переноситься.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.312 - 333.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.191 - 206.

3. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник / І.М.Бойчик. - К.: Атака, 2004.- С.139 - 165.

4. Бондар Н.М., Воротін В.Є., Гаєвський О.А. Економіка підприємства: Навч. посіб./ Н.М.Бондар, В.Є.Воротін, О.А.Гаєвський та ін.; За заг. ред. А.В.Калини. - К.: МАУП, 2006. - С.104 - 114.

5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. / І.В.Ковальчук. - К.: Знання, 2008. - С.200 - 248.

6. Круша П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / П.В.Круша, В.І.Подвігіна, Б.М.Сердюк. - К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. - С.237 - 267.

7. Манів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / З.О.Манів, І.М.Луцький. - К.: Знання, 2004. - С.153 - 161; 173 - 187.

8. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний. - Вид. 3-тє, без змін. - К.:КНЕУ, 2006. - С.121 - 127; 149 - 157.

9. Швиданенко Г.О., Покропивний С.Ф., Клименко С.М. Економіка підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Г.О.Швиданенко, С.Ф.Покропивний, С.М.Клименко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. -С.72 - 79.

10. Шегда А.В. Економіка підприємства: Підручник / А.В.Шегда. - К.: Знання, 2006. - С.194 – 205.

Тема 5. Витрати виробництва та собівартість продукції

Мета проведення: засвоїти поняття витрати, статті витрат та види собівартості; оволодіти методами та методикою визначення собівартості продукції.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика витрат на виробництво продукції (надання послуг).
2. Собівартість сільськогосподарської продукції та її види.
3. Класифікація витрат на виробництво продукції в сільському господарстві.
4. Управління витратами на підприємстві та характеристика показників оцінки витрат підприємства.

Основні категорії:

Адміністративні витрати - це такі загальногосподарські витрати, які спрямовані на управління підприємством в цілому та його обслуговування. До їх складу відносять витрати на утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу; витрати на утримання основних засобів; оплату юридичних, аудиторських та інших послуг; витрати на зв'язок, на відрядження апарату управління підприємством; витрати на врегулювання спорів у судових органах тощо.

Видатки - є грошовим виміром ресурсів підприємства, що використовуються із будь-якою метою.

Виробнича собівартість - включає витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції.

Виробнича собівартість продукції - грошовий вираз витрат, що пов'язані з виробництвом і доробкою продукції, її транспортуванням до франко-місця зберігання.

Витрати періоду - це витрати, що зумовлені вибуттям ресурсів і зменшують нерозподілений прибуток підприємства цього періоду.

Витрати майбутніх періодів - це витрати, які понесені в поточному періоді, однак у вони будуть включені до собівартості продукції в наступні роки. Це затрати некапітального характеру: затрати на будівництво загонів, літніх таборів для тварин, силосних траншей тощо.

Витрати на збут продукції (робіт, послуг) - це витрати на пакування і затарювання готової продукції, транспортування, перевалку і страхування; на утримання основних засобів, пов'язаних з реалізацією товару; на рекламу і дослідження ринку, комісійні винагороди торговим агентам, продавцям тощо.

Граничні витрати - це приріст витрат, що необхідний для виробництва однієї додаткової одиниці продукції.

Елементи витрат - сукупність економічно однорідних витрат.

Загальновиробничі витрати - охоплюють досить широке коло витрат, зокрема витрати на управління виробництвом (оплата праці, відрахування на соціальні заходи і медичне страхування вказаного апарату, витрати на службові відрядження персоналу цехів, бригад тощо), амортизацію основних засобів загальновиробничого призначення, орендну плату за основні засоби, витрати на вдосконалення технології й організації виробництва, витрати на опалення, освітлення, водопостачання тощо.

Затрати періоду - дорівнюють вартості всіх ресурсів, придбаних підприємством в цьому періоді.

Змінні витрати - це витрати, сума яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції (вартість насіння виробленої продукції тощо).

Інші витрати - собівартість реалізованих фінансових інвестицій, втрати від переоцінки курсових різниць тощо.

Калькулювання - визначення собівартості одиниці продукції за встановленими статтями витрат. Калькулювання планової собівартості здійснюється за плановими нормами і нормативами, а калькулювання звітної собівартості - за фактичними даними.

Кошторис витрат - повне зведення витрат на виробництво і реалізацію продукції, згруповане за економічно однорідними елементами; містить такі статті витрат: 1) матеріальні витрати; 2) витрати на оплату праці; 3) відрахування на соціальні заходи; 4) амортизацію основних фондів і нематеріальних активів; 5) інші операційні витрати.

Надзвичайні витрати виникають у результаті появи надзвичайних подій, які відрізняються від звичайної діяльності і не очікується, що вони повторюватимуться періодично або в кожному наступному періоді.

Незавершене виробництво - це витати, понесені на певні види виробництва у поточному періоді, продукцію від яких буде

отримано в майбутньому році. Наприклад: підняття зябу, посів озимих культур та ін.

Непрямі витрати - ті, що пов'язані з виробництвом кількох видів продукції і не можуть бути безпосередньо віднесені на певний об'єкт планування і обліку.

Операційні витрати - виникають в процесі операційної (основної) діяльності підприємства.

Очікувана собівартість - розраховується на основі фактичних даних про затрати і вихід продукції за три квартали та очікуваних даних за четвертий квартал.

Планова (нормативна) собівартість продукції - визначається до початку планового періоду, виходячи з нормативів затрат праці та засобів виробництва згідно з прийнятою технологією і запланованого виходу продукції.

Повна собівартість продукції - формується як сума виробничої собівартості і невиробничих витрат (адміністративні витрати, витрати на збут, витрати на наукові дослідження і розробки), а також витрати за період, пов'язані з залученням позикового капіталу (виплата процентів за користування кредитами).

Постійні витрати - це витрати, величина яких не залежить від кількості виробленої продукції та наданих послуг: амортизація основних засобів; загальновиробничі витрати та витрати на ремонт приміщень; орендна плата за землю та майно; страхові платежі тощо.

Поточні витрати - це витрати здійснені переважного в поточному періоді і відносяться на собівартість в даному періоді.

Прямі матеріальні витрати - включають вартість тих матеріальних ресурсів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат (продукції, робіт, послуг або виду діяльності підприємства). В сільськогосподарському виробництві – це вартість насіння, кормів, добрив, отрутохімікатів, пального тощо.

Собівартість - це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Собівартість одиниці продукції - це відношення суми витрат, понесених на виробництво, до обсягів валового виробництва конкретного виду продукції.

Собівартість реалізованої продукції – складається з виробничої собівартості продукції плюс витрати пов'язані з реалізацією продукції.

Статті витрат - це затрати, які відрізняються між собою функціональною роллю у виробничому процесі і місця виникнення.

Фактична собівартість - визначається в кінці звітного періоду на основі фактичних витрат.

Фінансові витрати - витрати на виплату процентів за користування кредитами і процентів за випущені облігації та витрати за фінансовою орендою.

Задача 1.

Визначити собівартість продукції рослинництва: зерна, цукрових буряків.

Вихідна інформація .

Для розрахунку собівартості продукції зернових культур: урожайність з 1 га посіву – 30 ц зерна після доробки, одержано зерновідходів 1,2 ц з концентрацією зерна 40%. Вихід соломи з 1га посіву – 32ц. Нормативна собівартість 1ц соломи – 1,2 грн. Витрати на 1 га – 480 грн. Для розрахунку повної собівартості 1 ц коренеплодів цукрових буряків: урожайність – 288 ц коренеплодів з 1 га, гички – 160 ц. Нормативна собівартість 1 ц гички – 0,5 грн. Виробничі витрати на 1 га посіву – 1090 грн. Витрати на транспортування коренеплодів до цукрового заводу – 90 грн.

Задача 2.

Визначити собівартість продукції тваринництва: молока та приросту ВРХ.

Вихідна інформація. Для розрахунку собівартості 1 ц молока і однієї голови приплоду: середньорічне поголів'я корів – 500 голів , річна продуктивність – 3000 кг. Отримано приплоду – 450 голів, гною – 5000 т. Нормативна собівартість 1 т гною – 4 грн. Витрати по молочній фермі становлять 400 тис. грн.

Для розрахунку собівартості 1 ц приросту і 1ц живої маси великої рогатої худоби: одержано приросту живої маси за рік – 450 ц, гною – 1725 т. Нормативна собівартість 1 т гною – 4грн. Витрати на утримання молодняка на дорощуванні та відгодівлі становлять 118 тис.грн. Підприємство реалізувало 40ц.

Тематики рефератів

1. Методи визначення собівартості продукції аграрних підприємств.
2. Методичні підходи щодо формування витрат у сільськогосподарських підприємствах.
3. Обґрунтування та вибір стратегії зниження поточних витрат на сільськогосподарських підприємствах України.

4. Моделі управління витратами підприємства.
5. Основні напрями економії матеріальних ресурсів і зниження собівартості продукції.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді на питання:

1. Видатки майбутніх періодів

- а) майбутні грошові витрати
- б) грошові витрати, що матимуть місце в наступному періоді часу, однак виплачуються сьогодні
- в) грошові витрати, що мають місце в даному періоді часу, однак відшкодовуються за рахунок собівартості продукції в наступному періоді
- г) грошові витрати, які мають бути погашені покупцями продукції

2. Виробнича собівартість продукції включає:

- а) усі витрати одного виробничого підрозділу на виробництво продукції
- б) усі витрати підприємства на виробництво продукції
- в) усі витрати підприємства на виробництво продукції плюс витрати на її реалізацію
- г) усі відповіді вірні

3. Загальногосподарські витрати, які спрямовані на управління підприємством в цілому та його обслуговування, це

- а) загальновиробничі витрати
- б) операційні витрати
- в) адміністративні витрати
- г) фінансові витрати

4. Змінні витрати – це:

- а) витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом певного різновиду продукції;
- б) витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виробленої продукції;
- в) витрати, які прямо обчислюються на одиницю продукції;
- г) витрати, які не можна безпосередньо обчислити на окремий різновид продукції;
- д) витрати, загальна сума яких не залежить від кількості виробленої продукції.

5. Калькулювання – це

- а) обчислення собівартості валової продукції;
- б) обчислення собівартості окремих видів продукції;

- в) обчислення собівартості товарної продукції;
- г) обчислення собівартості реалізованої продукції;

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.121 - 154.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.72 - 95.
3. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник / І.М.Бойчик. - К.: Атака, 2004. -С.296 - 231.
4. Бондар Н.М., Воротін В.Є., Гаєвський О.А. Економіка підприємства: Навч. посіб./ Н.М.Бондар, В.Є.Воротін, О.А.Гаєвський та ін.; За заг. ред. А.В.Калини. - К.: МАУП, 2006. - С.247 - 265.
5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. / І.В.Ковальчук. - К.: Знання, 2008. -С.415 - 457.
6. Круша П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / П.В. Круша, В.І.Подвігіна, Б.М.Сердюк. - К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. - С.555 - 595.
7. Манів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / З.О.Манів, І.М.Луцький. - К.: Знання, 2004. - С.461 - 484.
8. Мельник Л.М. Економіка підприємства: Підручник / Л.М.Мельник.-Суми:ВТД «Університетська книга», 2004. - С.188 - 230.
9. Петрович Й.М. Економіка підприємства: Підручник / Й.М.Петрович. - Львів: «Новий Світ-2000», 2004. - С.327 - 347.
10. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний. - Вид. 3-тє, без змін. - К.:КНЕУ, 2006. - С.403 - 423.
11. Швиданенко Г.О., Покропивний С.Ф., Клименко С.М. Економіка підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Г.О.Швиданенко, С.Ф.Покропивний, С.М.Клименко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - С.156 - 165.
12. Шегда А.В. Економіка підприємства: Підручник / А.В.Шегда. - К.: Знання, 2006. - С.381 - 403.

Тема 6. Економічні (кінцеві) результати діяльності підприємства

Мета проведення: засвоїти поняття валової, товарної та чистої продукції аграрних підприємств; оволодіти методикою визначення прибутку підприємства.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Валова продукція сільського господарства.
2. Товарна продукція сільського господарства.
3. Кінцева і чиста продукція аграрних підприємств.
4. Прибуток і методика його визначення.

Основні категорії:

Валова продукція сільського господарства – це частина валового суспільного продукту, створена в сільському господарстві, тобто, обсяг продукції землеробства і тваринництва, який вироблений за певний часовий проміжок (як правило за рік) і вираженої у вартісній формі.

Валова продукція землеробства складається: з вартості валового збору усіх сільськогосподарських культур (зерно, овочі тощо); вартості садивного матеріалу; продукції квітникарства і декоративних культур, багаторічних насаджень (крім лісу); різниці між вартістю залишків незавершеного виробництва на кінець і на початок року.

Валова продукція тваринництва складається з: вартості продуктів тваринництва (молоко, яйця, вовна, мед тощо), в тому числі й побічної продукції (гній, вовна від линяння та ін.); вирощування тварин (приплід, приріст живої маси тварин); кролівництва; бджільництва; звірівництва; шовківництва; ставкового рибиства та інших галузей тваринництва; змін незавершеного виробництва.

Товарна продукція сільського господарства – це частина валової продукції, яка реалізована або призначена для реалізації.

Нетоварна – це продукція, що залишається у господарстві на виробниче споживання (насіння, корми, тощо).

Відносна товарність сільськогосподарського виробництва характеризується показниками рівня товарності, що визначаються по кожній галузі аграрного підприємства як процентне відношення товарної продукції до валової в натуральному виразі.

Абсолютну товарність визначають як в галузі рослинництва так і в галузі тваринництва. В рослинництві вона розраховується в натуральному виразі діленням обсягу товарної продукції певної культури на її посівну площу. В тваринництві абсолютну товарність визначають за двома показниками: 1) відношення обсягу товарної продукції певного виду до середньорічного поголів'я тварин, від якого одержана відповідна продукція; 2) діленням певного виду

тваринницької продукції на відповідну земельну площу. Причому, продукція ВРХ та овець визначається на площу сільськогосподарських угідь, свиней – на площу ріллі, птиці – на площу зернових культур.

Кінцева продукція – це сума товарної продукції і продукції, використаної на власне споживання в межах підприємства, за мінусом придбаної сільськогосподарської продукції на виробниче споживання.

Чиста продукція – це новостворена вартість, головна складова виробленої валової продукції аграрного підприємства і характеризує економічну ефективність виробництва.

Прибуток як економічна категорія – це грошовий вираз вартості реалізованого чистого доходу, який є основною формою грошових накопичень господарюючих суб'єктів.

Чистий дохід – це та частина вартості створюваного продукту, яка залишається після відшкодування затрат живої і уречевленої праці.

Валовий прибуток – це прибуток, який розрахований по реалізованій продукції як різниця між чистим доходом (виручка без наданих знижок, повернених проданих товарів, ПДВ, акцизного збору, тощо) від реалізації продукції і виробничою собівартістю.

Прибуток від операційної (основної) діяльності – це різниця алгебраїчної суми валового прибутку, інших операційних доходів та адміністративних витрат, витрат на збут продукції (робіт, послуг) та інших операційних витрат.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування – це сума операційного прибутку, доходу від участі в капіталі, фінансового доходу та інших доходів за мінусом витрат від участі у капіталі, фінансових та інших витрат.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності після оподаткування – це різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування і сумою податку на прибуток.

Чистий прибуток (збиток) – це сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності після оподаткування та надзвичайний прибуток, надзвичайний збиток і податок з надзвичайного прибутку.

Метод прямого розрахунку. Він базується на тому, що прибуток розраховується за окремими видами продукції, які виробляються і реалізуються підприємством.

Метод розрахунку прибутку на підставі показника витрат на одну гривню продукції. Він передбачає використання даних про виробничі витрати та реалізацію продукції за попередній період, а також очікувану їх зміну, що прогнозується в наступному періоді.

Економічний (аналітичний) метод. Він відрізняється від

попередніх методів розрахунку прибутку тим, що дозволяє визначити крім загальної суми прибутку вплив зміни окремих чинників на неї: обсяг виробництва (реалізації) продукції; собівартість продукції; рівень оптових цін і рентабельності продукції; асортимент та якість продукції.

Дивіденди - прибуток підприємства від володіння корпоративними правами (акціями).

Задача 1.

Підприємство виробило в поточному році 66000 ц зерна озимої пшениці, 54000 з яких було продано. Розрахувати рівень товарності продукції.

Задача 2.

Підприємство в поточному році виробило 4560 тис. грн. валової продукції, з яких 3120 тис. грн. – продукції рослинництва, і 1440 тис. грн. – продукція тваринництва. Визначити структуру валової продукції.

Теми рефератів

1. Вплив обсягу пропозиції товарної продукції на доходи аграрних підприємств.
2. Резерви збільшення виробництва товарної продукції.
3. Чиста продукція підприємства та обґрунтування заходів по її збільшенню в умовах розвитку ринкових відносин.
4. Прибуток підприємства: суть, механізм формування і резерви збільшення.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді:

1. Прибуток як економічна категорія виконує такі функції:

- а) контролюючу, стимулюючу, підтримуючу;
- б) оцінювальну, стимулюючу та госпрозрахункову;
- в) регулюючу, стимулюючу, оцінювальну;
- г) стимулюючу, підтримуючу, контролюючу.

2. Який кінцевий показник характеризує ефективність діяльності підприємства в цілому?

- а) рівень валового доходу.
- б) рівень прибутку від збуту товарів.
- в) рівень чистого прибутку від усіх видів діяльності підприємств.

г) сума чистого прибутку.

3. *Частина виготовленої підприємством валової продукції, яка призначена для реалізації споживачам є:*

- а) чистою продукцією;
- б) валовою продукцією;
- в) товарною продукцією;
- г) кінцевою продукцією.

4. *Кінцева продукція це:*

а) сума товарної продукції і продукції, використаної на власне споживання в межах підприємства, за мінусом придбаної сільськогосподарської продукції на виробниче споживання;

б) продукція, що надійшла в особисте споживання людей та у виробниче споживання за межі підприємства;

в) продукція, що залишається у господарстві на виробниче споживання (насіння, корми, тощо);

г) частина валової продукції, яка реалізована або призначена для реалізації.

5. *Які методи визначення прибутку від реалізації продукції використовуються на підприємстві:*

- а) прямого розрахунку;
- б) за показником витрат на одну гривню продукції;
- в) економічний;
- г) вірна відповідь відсутня.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.154 - 176.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.95 - 100.

Тема 7. Ефективність діяльності аграрних підприємств і оцінка їх ринкової позиції

Мета проведення: оволодіти основними категоріями, що характеризують ефективність діяльності аграрного підприємства; опанувати методику визначення показників ефективності діяльності підприємства.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Суть ефективності як економічної категорії.
2. Економічна заможність підприємства.
3. Рентабельність виробництва і методика визначення її показників.
4. Способи визначення точки безбитковості.
5. Оцінка ринкової позиції підприємства.
6. Чинники зростання ефективності діяльності підприємства.

Основні категорії:

Валовий прибуток (збиток) підприємства розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт і послуг) і собівартістю реалізованої продукції.

Економічна ефективність - це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва.

Ефективність - це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною вартістю, або частиною їх вартості у формі виробничих витрат.

Звичайна діяльність - це будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

Конкурентоспроможність продукції (КСП) - це спроможність продукції бути проданою на даному ринку в даний часовий період; це відносна характеристика продукції, що базується на порівнянні значень показників конкурентоспроможності оцінюваної продукції з базовим значенням.

Надзвичайна подія - це подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства, та не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному наступному звітному періоді.

Норма прибутку - показник, що характеризує прибутковість використання основних виробничих фондів і оборотних засобів. Визначається як відношення валового прибутку до середньорічної вартості основних та оборотних фондів.

Під доходом підприємства розуміють збільшення економічної вигоди у вигляді надходження активів або зменшення

зобов'язань, які сприяють зростанню власного капіталу (окрім зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Прибуток підприємства визначається як різниця між отриманими доходами і понесеними витратами за певний період. Відповідно *збиток* підприємства визначається як перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійсненні ці витрати.

Приведена маса прибутку - показник, що характеризує прибутковість використання одиниці земельної площі.

Рентабельність - поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення.

Рентабельність продажу - показник, що характеризує цінову конкурентоспроможність окремих видів продукції, яка набуває товарної форми.

Рівень рентабельності - визначається як відношення валового прибутку до собівартості продукції помножених на 100%.

Рівень якості продукції - відносна характеристика якості продукції, що ґрунтується на порівнянні значень оцінюваних показників якості продукції з базовими значеннями відповідних показників.

Середньореалізаційна ціна - це ціна реалізації певного виду продукції, визначена як середньозважена величина за всіма каналами її збуту.

Соціальна ефективність - поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо).

Технологічна ефективність - це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва.

Товарна продукція - це частина валової продукції, яка реалізована за межі підприємства різним споживачам.

Цінова конкурентоспроможність - це ступінь можливого зниження товаровиробником ціни на свій товар у порівнянні з

ринковою ціною, за якої забезпечується беззбитковість його виробництва.

Цінова конкуренція - це намагання товаровиробників використати ціну як важіль утримання і зміцнення своєї позиції на ринку (головним чином через її зниження).

Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції (товарів, робіт і послуг) відповідних податків, зборів, знижок тощо.

Якість продукції - це ступінь, до якого сукупність відмітних властивостей продукції задовольняє загальнозрозумілі або обов'язкові сформульовані потреби чи очікування споживачів.

Задача 1.

Обчислити точку беззбитковості виробництва за умови, що виробнича потужність підприємства, яке виробляє один вид продукції, становить 450 одиниць на рік, а надходження від реалізації виробів – 2137500 грн. Постійні витрати на виробництво продукції складають 870 000 грн., змінні витрати – 1125000 грн.

Задача 2.

У базисному році площа сільськогосподарських угідь складала 3 100 га, обсяг реалізованої продукції - 5115 тис. грн., рівень рентабельності – 25 %. На скільки збільшиться приведена маса прибутку у розрахунковому році, якщо площа сільськогосподарських угідь буде незмінною, обсяг реалізованої продукції зросте на 8%, а рівень рентабельності - на 4 відсоткових пункти.

Тести рефератів

1. Ефективність діяльності аграрних підприємств.
2. Особливості аналізу економічної ефективності аграрних підприємств України.
3. Оцінка ефективності функціонування аграрних підприємств регіону в умовах європейської інтеграції.
4. Сучасний стан та перспективи виробництва і забезпечення регіону продукцією тваринництва.
5. Проблеми ефективності виробництва цукрових буряків в Україні.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді:

1. Які розрізняють види ефективності сільськогосподарського виробництва?

- а) економічну, споживчу, технічну
- б) екологічну, економічну, соціальну
- в) економічну, технологічну, соціальну
- г) економічну, екологічну, технологічну, соціальну

2. *Прибуток підприємства від володіння корпоративними правами (акції) називають:*

- а) податком на додану вартість;
- б) акцизним збором;
- в) дивідендами;
- г) роялті.

3. *Співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва:*

- а) соціальна ефективність;
- б) технологічна ефективність;
- в) економічна ефективність;
- г) екологічна ефективність.

4. *Які показники характеризують ефективність використання праці:*

- а) фондівдача;
- б) трудомісткість одиниці продукції;
- в) рентабельність продукції;
- г) коефіцієнт використання корисного фонду робочого часу

5. *Критеріями економічної заможності підприємства є:*

- а) стабільне економічне становище;
- б) стабільний фінансовий стан;
- в) зростання кредиторської заборгованості;
- г) збільшення коефіцієнту покриття.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.397-426.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.95 -115; 243 - 260.

3. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навчальний посібник / І.М.Бойчик. - К.: Атака, 2004. - С.339-367.

4. Бондар Н.М., Воротін В.Є., Гаєвський О.А. Економіка підприємства: Навч. посіб./ Н.М.Бондар, В.Є.Воротін, О.А.Гаєвський та ін.; За заг. ред. А.В.Калини. - К.: МАУП, 2006. - С.265 - 301.

5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. / І.В.Ковальчук. - К.: Знання, 2008. - С.474 - 542.

6. Круша П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / П.В. Круша, В.І.Подвігіна, Б.М.Сердюк. - К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. - С.595 - 607.

7. Манів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. / З.О.Манів, І.М.Луцький. - К.: Знання, 2004. - С.493 - 527.

8. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний. - Вид. 3-тє, без змін. - К.:КНЕУ, 2006. - С.433 - 465.

9. Швиданенко Г.О., Покропивний С.Ф., Клименко С.М. Економіка підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Г.О. Швиданенко, С.Ф. Покропивний, С.М.Клименко та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - С.165 - 175.

10.Шегда А.В. Економіка підприємства: Підручник / А.В.Шегда. - К.: Знання, 2006. - С.473 - 541.

Тема 8. Інвестиційні ресурси та ефективність їх використання

Мета проведення: з'ясувати сутність інвестицій та основні напрями їх здійснення; ґрунтовно засвоїти питання джерел фінансування інвестицій; оволодіти методологією і методикою визначення та оцінки ефективності інвестицій.

Форма проведення заняття: практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Економічна суть інвестицій та основні напрями їх здійснення.
2. Оцінка ефективності виробничих інвестицій.
3. Сукупність чинників, що впливають на рівень ефективності інвестицій.

Основні категорії:

Інвестиції — це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Інвестиційна діяльність підприємства — це сукупність практичних дій щодо реалізації інвестиційних проєктів за відповідними напрямами здійснення інвестицій.

Капіталовкладення в сільському господарстві — це витрати на будівництво нових тваринницьких комплексів, будівель, споруд, переробних виробництв, їх розширення і реконструкцію, придбання техніки, обладнання, інвентарю, закладення багаторічних насаджень, формування основного стада, меліорацію землі і охорону навколишнього середовища.

Виробничі капіталовкладення — ті, що направляються на відтворення (просте і розширене) основних виробничих фондів.

Невиробничі капіталовкладення — ті, що направляються на відтворення основних фондів соціального характеру.

Відтворювальна структура капіталовкладень — процентне відношення капіталовкладень за відповідним виробничим напрямом до загальної суми виробничих капіталовкладень.

Галузева структура капіталовкладень — процентне відношення капіталовкладень, що направляються у відповідну галузь, до загальної суми капіталовкладень.

Майбутня вартість грошей — показник, що вказує, до якої суми зростуть наявні гроші (теперішня вартість грошей) у наперед означеному майбутньому періоді.

Поточна (теперішня) вартість грошей — показник, за допомогою якого визначається та сума грошей, яку потрібно мати сьогодні, щоб досягти бажаної майбутньої вартості грошей.

Строк окупності інвестицій — це період (в роках), який необхідний для відшкодування капіталовкладень прибутком, одержуваним завдяки здійсненню інвестиційного проєкту.

Норма інвестиційного прибутку (рентабельність інвестицій) — показник, обернений до показника строку окупності.

Норма беззбитковості — показник, що вказує, за якого рівня використання виробничої потужності інвестиційного проєкту досягається беззбитковість виробництва.

Поточна вартість (чистий дисконтований дохід) — це дохід, одержаний за весь період економічного життя інвестицій і дисконтований у кожному році на фактор часу (коефіцієнт дисконтування).

Чиста поточна вартість — узагальнюючий показник ефективності інвестицій, що визначається як різниця між чистим дисконтованим доходом і сумою інвестицій (сукупних витрат на інвестиційний проєкт).

Коефіцієнт дисконтування — показник, що визначається за кожний рік економічного життя інвестицій, за допомогою якого майбутня вартість грошей у відповідному році приводиться до їх поточної вартості.

Внутрішня норма окупності — показник, що вказує, за якого рівня дисконтної ставки чиста поточна вартість дорівнюватиме нулю.

Індекс прибутковості — показник, що дає змогу оцінити ефективність різних інвестиційних проектів, що можуть бути використані для розв'язання одного і того ж господарського завдання.

Задача 1.

Підприємство розробляє інвестиційний проект, реалізація якого в практиці господарювання впродовж чотирьох років може забезпечити грошові доходи, що дорівнюють відповідно 6000, 4000, 3000, 2000 грн. Чи є прийнятним економічно цей проект, якщо дисконтна ставка встановлена на рівні 10 %, а початкові інвестиції дорівнюють 9000 грн.

Теми рефератів

1. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств: сучасний стан і обґрунтування заходів по її активізації.
2. Оцінка ефективності інвестиційного проекту методом чистої поточної вартості.
3. Суть капіталовкладень та їх тенденції в АПК.
4. Необхідність та методи зіставлення інвестицій у часі.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді:

1. Величина чистих капітальних інвестицій визначається як

- а) величина валових капітальних інвестицій, зменшена на розмір амортизаційних відрахувань
- б) загальна сума одноразових витрат капіталу на просте і розширене відтворення основних фондів
- в) величина амортизаційних відрахувань, які використовуються на просте відтворення основних фондів

2. Інвестиційна діяльність підприємства може здійснюватися за рахунок:

- а) власних фінансових ресурсів
- б) позичкових фінансових коштів
- в) бюджетних інвестиційних асигнувань
- г) усі відповіді вірні

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.374 - 397.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2000. - С.231 - 242.

Тема 9. Ціни на продукцію підприємства

Мета проведення: засвоїти сутність ціни як економічної категорії та особливостей її формування; оволодіти методикою визначення ціни продукції та її цінової конкурентоспроможності.

Форма проведення заняття: семінарське заняття

1. Економічна сутність та функції ціни.
2. Класифікація цін.
3. Цінова політика та її види на підприємстві.
4. Методи встановлення та регулювання цін на підприємстві.
5. Ціни зовнішньоторгових контрактів.

Основні категорії:

Ціна - це грошове вираження вартості товару (послуги), або сума грошей, за яку покупець згоден купити товар, а виробник його продати.

Ціна виробництва - включає витрати на виробництво продукції, а також середній прибуток підприємства на весь авансований капітал, ПДВ підприємства, акцизний збір.

Ціна гуртова - включає ціну виробництва і націнку гуртових посередницьких підприємств, які забезпечують їм покриття всіх витрат на функціонування і отримання прибутку, ПДВ.

Ціна роздрібна - включає в себе гуртову ціну і націнку торгівельних організацій, ПДВ торгівельного підприємства.

Ціна ринкова - встановлюється у процесі купівлі-продажу товару на конкретному ринку.

Ціна продавця (виробника) - формується в умовах перевищення попиту над пропозицією, тобто коли є дефіцит товару.

Ціна споживача - виникає у випадку перевищення ринкової пропозиції над попитом, тобто коли є надлишок товару.

Ціна рівноваги - виникає тоді, коли попит максимально наближений до ринкової пропозиції товару.

Ціна державна - встановлюється державою для продукції державних підприємств.

Ціна договірна - встановлюються у процесі домовленості між покупцем і продавцем, їхня величина може змінюватися за взаємною угодою.

Ціна вільна - формуються самостійно підприємством або на договірній основі з врахуванням попиту і пропозиції. Такі ціни повинні економічно зацікавлювати підприємство у розширенні асортименту продукції.

Ціна контрактна - відображає дійсний рівень ціни на товар певної якості при відповідних умовах поставки і платежу.

Ціна преїскурантна - визначається по преїскуранту або цінниках, в основному на товари промислового призначення.

Ціна номінальна - публікується у преїскурантах, довідниках або біржових котирувках.

Ціна тверда - встановлюється у процесі договору про купівлю - продаж товару і змінам не підлягає.

Ціна регульована - встановлюються державними органами або органами місцевого самоврядування. Такі ціни мають наступні обмеження: може обмежуватись величина прибутку у ціні; може встановлюватись максимальний (мінімальний) рівень цін вище або нижче підприємство не має право реалізувати товар.

Ціна комісійна - встановлюються під впливом попиту та пропозиції, але з врахуванням початкової вартості товару і витрат, які ідуть на його реалізацію. Кінцева ціна змінюється в наслідок дії кон'юнктури ринку або зі згоди особи, яка здала товар на комісію.

Ціна монопольна - встановлюються виробниками або реалізаторами, які є монополістами і займають найбільший сегмент ринку. Як правило, ці ціни можуть бути завищені. Тому їх величину регулює антимонопольний комітет України.

Цінова політика - це сукупність економічних і організаційних заходів, спрямованих на досягнення за допомогою цін кращих результатів господарської діяльності, забезпечення стійкості збуту, одержанні достатнього прибутку.

Ціноутворення - це процес обґрунтування, затвердження та перегляду цін і тарифів, визначення їх рівня, співвідношення та структури.

Методи ціноутворення:

- *витрати плюс прибуток* - до витрат додається фіксований розмір прибутку;

- *мінімальних витрат* - підприємство розраховує ціну,

виходячи з мінімальних витрат і без планування прибутку;

- *надбавок до ціни* - ціна розраховується додаванням до витрат на виробництво товару і збут певної надбавки (коефіцієнта);

- *цільового ціноутворення* - полягає у визначенні ціни як цільової для конкретного ринку з урахуванням діючих чинників або цільового прибутку;

- *встановлення ціни з урахуванням точки беззбитковості* - полягає у визначенні ціни на основі розрахунку оптимального обсягу виробництва, який дає змогу відшкодувати всі витрати підприємства за рахунок отриманих валових доходів, виходячи з точки беззбитковості;

- *за рівнем попиту* - передбачає встановлення ціни за допомогою пробного продажу товару в різних сегментах.

Функції ціни:

- *облікова* - забезпечує облік результатів господарювання;

- *стимулююча* - сприяє раціональному використанню обмежених ресурсів, науково-технічному прогресу, процесу оновлення асортименту продукції;

- *розподільчу* - впливає на розподіл ресурсів, доходів і фінансів у суспільстві;

- *регулююча* - здійснюються шляхом збалансування між попитом та пропозицією.

Теми рефератів

1. Ціноутворення в системі маркетингової політики підприємства.

2. Проблеми формування цін в АПК України.

3. Методи ціноутворення в умовах ринку.

4. Можливі напрями вдосконалення ціноутворення на продукцію сільського господарства в Україні.

5. Державне регулювання ціноутворення в АПК України в умовах глобалізації.

Тести

Виберіть правильний варіант відповіді на питання:

1. В ринковій економіці застосовуються такі методи ціноутворення:

- а) “середні витрати плюс прибуток”;

- б) метод встановлення єдиної ціни із включенням в неї витрат

на доставку;

в) метод “за рівнянням поточних цін (за рівнянням конкуренції)”

г) всі відповіді вірні.

2. Залежно від рівня встановлення та регулювання ціни поділяються на:

а) централізовано-фінансові;

б) гуртові;

в) закупівельні;

г) роздрібні.

3. Цінову конкурентоспроможність (ЦК) визначають за формулою $(Ц - ціна\ 1\ ц\ продукції; CP - виробнича\ собівартість\ 1\ ц\ реалізованої\ продукції)$:

а) $ЦК = Ц; (Ц - CP)$

б) $ЦК = (Ц - CP) : Ц$

в) $ЦК = Ц \times (Ц - CP)$

г) $ЦК = Ц : CP \times 100$

4. Ціна, що включає витрати на виробництво продукції, а також середній прибуток підприємства на весь авансований капітал, ПДВ підприємства, акцизний збір – називається:

а) гуртовою ціною;

б) роздрібною ціною;

в) ціною споживача;

г) ціною виробництва.

5. Метод визначення ціни „витрати+ прибуток” полягає в тому, що:

а) витрат додається фіксований розмір прибутку;

б) підприємство розраховує ціну, виходячи з мінімальних витрат і без планування прибутку;

в) ціну розраховують додаванням до витрат на виробництво товару і збут певної надбавки (коефіцієнта);

г) ціна визначається, як цільова для конкретного ринку з урахуванням діючих чинників або цільового прибутку.

Рекомендована література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г.Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - С.426 - 455.

2. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний. - Вид. 3-тє, без змін. - К.:КНЕУ, 2006. - С.423 - 432.

3. Петрович И.М. Економіка підприємства: Підручник / И.М.Петрович. - Львів: «Новий Світ-2000», 2004. - С.348 - 377.

4. Руснак П.П., Андрійчук В.Г., Ільєнко А.А. Економіка підприємства / П.П.Руснак, В.Г. Андрійчук, А.А. Ільєнко та ін.; за ред. П.П.Руснака. - Біла церква, 2003. - С.129 - 139.

2.2 Додатковий перелік тем для рефератів

1. Сільське господарство України: сучасний стан та перспективи розвитку.

2. Сутність та особливості розвитку натурального та товарного виробництва в сучасних умовах.

3. Форми власності в аграрному виробництві та еволюція їх становлення.

4. Проблеми становлення ефективного власника на селі.

5. Сільське господарство основна галузь АПК.

6. Форми спеціалізації та види спеціалізованих господарств в сільському господарстві.

7. Розміщення сільськогосподарського виробництва в Україні.

8. Об'єктивна необхідність і тенденції розвитку диверсифікації виробництва на підприємствах АПК України.

9. Управління товарним асортиментом на підприємстві.

10. Основні фонди як фактор виробничого потенціалу підприємства.

11. Концентрація виробництва як фактор підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств.

12. Необхідність і значення періодичної переоцінки та індексації основних фондів.

13. Ефективність використання основних виробничих фондів в сільському господарстві та розробка пропозицій щодо її підвищення.

14. Амортизаційна політика в сільському господарстві: вплив на відтворення основних засобів.

15. Тенденції розширеного відтворення основних фондів на підприємствах АПК.

16. Матеріально-технічна база аграрного виробництва: стан та проблеми відтворення.

17. Тенденції і напрями розвитку техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва.

18. Перспективи розвитку технічного забезпечення аграрного

виробництва.

19. Формування й розвиток ринку сільськогосподарської техніки в Україні.

20. Державна технічна політика у контексті оновлення і розвитку матеріально-ресурсних засобів аграрного виробництва.

21. Оборотний капітал як необхідність виробничого процесу.

22. Формування оптимальної структури оборотних коштів в умовах ринкової економіки.

23. Проблеми нестачі оборотних коштів і поповнення їх обсягу за умов кризової економічної ситуації на підприємстві.

24. Механізм управління оборотним капіталом сільськогосподарських підприємств.

25. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства.

26. Особливості формування структури персоналу різних підприємств та організацій різних типів, розмірів і форм власності.

27. Кадрова політика аграрного підприємства та шляхи її вдосконалення.

28. Мотивація як процес стимулювання людей до ефективної трудової діяльності та світовий досвід використання моделей мотивації трудової діяльності в аграрних підприємствах.

29. Проблеми відтворення трудового потенціалу аграрних підприємств.

30. Резерви підвищення продуктивності праці та шляхи їх використання за сучасних умов господарювання.

31. Організація трудових відносин.

32. Форми і системи оплати праці в сільськогосподарських підприємствах.

33. Нормування праці та його роль у визначенні розміру оплати праці.

34. Оплата праці в рослинництві.

35. Особливості оплати праці трактористів – машиністів.

36. Методи визначення собівартості продукції аграрних підприємств.

37. Методичні підходи щодо формування витрат у сільськогосподарських підприємствах.

38. Обґрунтування та вибір стратегії зниження поточних витрат на сільськогосподарських підприємствах України.

39. Моделі управління витратами підприємства.

40. Основні напрями економії матеріальних ресурсів і зниження собівартості продукції.

41. Ціноутворення в системі маркетингової політики підприємства.

42. Проблеми формування цін в АПК України.

43. Методи ціноутворення в умовах ринку.

44. Можливі напрями вдосконалення ціноутворення на продукцію сільського господарства в Україні.

45. Державне регулювання ціноутворення в АПК України в умовах глобалізації.

46. Ефективність діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм.

47. Особливості аналізу економічної ефективності аграрних підприємств України.

48. Оцінка ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств регіону в умовах європейської інтеграції.

49. Сучасний стан та перспективи виробництва і забезпечення регіону продукцією тваринництва.

50. Проблеми ефективності виробництва цукрових буряків в Україні.

Реферат підводить підсумок вивчення студентами як окремої теми, так і дисципліни в цілому. Обсяг реферату визначається специфікою досліджуваного питання і змістом матеріалів (документів), їх науковою цінністю та практичним значенням. Оптимальний обсяг реферату складає 10-15 сторінок. Реферат має відповідати вимогам до оформлення рукопису кваліфікаційної роботи: вступ і висновки в сумі не повинні перевищувати 20% від її загального обсягу; текст друкується через 1,5 інтервали на одній сторінці стандартного аркуша з такими полями: ліве - 30 мм, праве - 15 мм, верхнє - 20 мм, нижнє - 20 мм., де всі сторінки нумеруються: загальна нумерація починається з титульного листа, проте порядковий номер на ньому не ставиться.

На титульній сторінці реферату вказуються: офіційна назва навчального закладу, факультету і кафедри; прізвище та ініціали автора реферату (абревіатура навчальної групи); повна назва теми; прізвище та ініціали наукового керівника, його науковий ступінь і вчене звання; місто, де знаходиться навчальний заклад та рік написання реферату. Після титульної сторінки подається зміст реферату з точною назвою кожного розділу (параграфу) і його сторінок.

До списку використаних джерел мають бути включені лише безпосередньо використані в рефераті праці в алфавітному порядку авторів.

Важливими критеріями при доборі теми реферату, є її актуальність, широка джерельна база, наявність необхідного фактичного матеріалу, а також достатнє її висвітлення в науково-методичній літературі, що передбачає, в першу чергу, ознайомлення із загальною концепцією автора роботи та його висновками.

Структура реферату:

- титульний аркуш;
- зміст (план);
- вступ;
- розділи (параграфи);
- висновки;
- список використаних джерел.

У вступі реферату обґрунтовується актуальність теми, її особливості, значущість з огляду на розвиток науки та практики. Основну частину реферату складають кілька розділів (що можуть бути розбиті на параграфи), логічно поєднані між собою. Виклад матеріалу в рефераті має бути логічним, послідовним, без повторень. Неприпустимо використовувати цитати без посилання на автора.

Реферат оцінюється за такими критеріями: актуальність; наукова та практична цінність; глибина розкриття теми, вирішення поставлених завдань; повнота використання рекомендованої літератури; обґрунтування висновків; грамотність; стиль викладу; оформлення реферату; обсяг виконаної роботи; завершеність дослідження.

2.3 Перелік питань до екзамену

1. Предмет, метод і задачі курсу „Економіка та організація с/г виробництва.
2. Особливості сільськогосподарського виробництва.
3. Поняття підприємства, його роль і умови ефективної роботи в ринковій економіці.
4. Види підприємств і їх об'єднань.
5. Економічні засади функціонування господарських товариств.
6. Банкрутство підприємств і їх санація.
7. Характеристика земельних ресурсів.
8. Основи Земельного кодексу України.
9. Охорона земельних ресурсів і ефективність їх використання.

10. Державний земельний кадастр, його значення.
11. Ефективність використання земельних ресурсів.
12. Економічна оцінка землі. Ціна на землю.
13. Основні фонди аграрних підприємств, їх характеристика.
14. Види вартісної оцінки основних фондів.
15. Класифікація і структура основних фондів.
16. Показники забезпеченості підприємств основними фондами.
17. Знос і амортизація основних фондів.
18. Ефективність використання основних виробничих фондів.
19. Поняття виробничої потужності підприємств, методи її визначення.
20. Економічна суть оборотних фондів і фондів обігу, їх склад і структура.
21. Забезпеченість с/г підприємств оборотними засобами та їх кругообіг.
22. Ефективність використання оборотних засобів.
23. Поняття і види нематеріальних ресурсів підприємств.
24. Оцінка і спрацювання нематеріальних ресурсів.
25. Трудові ресурси аграрних підприємств та їх класифікація.
26. Особливості с/г праці та їх вплив на використання трудових ресурсів.
27. Забезпечення аграрних підприємств трудовими ресурсами. Ефективність використання трудових ресурсів.
28. Продуктивність праці у сільському господарстві. Показники, що характеризують продуктивність праці.
29. Оплата праці, її форми та системи.
30. Особливості визначення фонду оплати праці у сільському господарстві.
31. Собівартість с/г продукції (робіт, послуг) і характеристика її видів.
32. Класифікація витрат, що включаються в собівартість продукції.
33. Склад витрат виробництва та обігу, що включаються в собівартість продукції.
34. Постійні і змінні витрати.
35. Методи визначення собівартості с/г продукції.
36. Фактори зниження собівартості с/г продукції.
37. Ціна в ринковій економіці. Ціна на с/г продукцію.
38. Цінова конкуренція і цінова конкурентоспроможність.
39. Функції цін та принципи ціноутворення.
40. Паритет цін і механізм його забезпечення в ринковій економіці.
41. Кінцеві результати діяльності аграрних підприємств.
42. Прибуток с/г підприємств і рентабельність с/г виробництва.

43. Економічна ефективність с/г виробництва. Показники, що характеризують економічну ефективність с/г виробництва.
44. Інтенсифікація с/г виробництва, її показники.
45. Організація тракторного парку та ефективність його використання.
46. Організація комбайнового парку та ефективність його використання.
47. Організація галузей рослинництва.
48. Організація кормовиробництва.
49. Організація галузей тваринництва.
50. Організація підсобних і допоміжних виробництв в с/г підприємствах.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. (видання 2-е, доповнене і перероблене) -К.: КНЕУ, 2002. – 740 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни.-К.: КНЕУ,2000. - 355 с.
3. Економіка підприємств харчової промисловості. -К.: "Урожай", 1998.- 271 с.
4. Економіка підприємства. (за ред. проф. Покропивного С.Ф.) – К.: КНЕУ, 2001.-528 с.

Додаткова:

1. Конституція України. - К.: 1997.
2. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2004 р.
3. Закон України “Про господарські товариства” (19.09.1991 р., зі змінами і доповненнями). – В кн.: Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств, 2-е доповнене видання. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – с.224-244.
4. Закон України "Про фермерське господарство" // Голос України, 2003, №139.
5. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" // Урядовий кур'єр.-1997. - 14 серпня. - №148-149.
6. Закон України "Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” // Урядовий кур'єр. - 2003. - 22 січня. - №12.
7. Закон України "Про фіксований сільськогосподарський податок" //Урядовий кур'єр .- 1999. - 30 березня. - №18.

8. Закон України "Про інвестиції"// Голос України.-1992.-21 листопада.-№226.
9. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України". // Урядовий кур'єр, 2005. № 3.
10. Закон України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру". // Урядовий кур'єр.- 1999.- 22 липня.- № 135 -136.
11. Земельний Кодекс України. // Урядовий кур'єр.-2001.-15 листопада.-№211-212.
12. Закон України "Про внесення змін до закону України "Про оренду землі". // Урядовий кур'єр .-2003.- 5 листопада, № 208.
13. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом". // Урядовий кур'єр .- 1999. - 15 вересня. - № 172.
14. Закон України "Про підтвердження відповідності". // Урядовий кур'єр.-2001.- 20 червня.- № 108.
15. Закон України "Про стандартизацію" // Урядовий кур'єр.- 2001.-20 червня.-№ 108.
16. Закон України "Про захист економічної конкуренції", // Урядовий кур'єр.-2001. - 21 березня. - №50.
17. Закон України "Про зерно та ринок зерна в Україні" // Урядовий кур'єр, 2002, 22 липня, № 138.
18. Закон України "Про молоко та молочні продукти" // Відомості Верховної Ради України, ,2004 , № 47.
19. Закон України "Про оцінку земель"// Урядовий кур'єр,2004. - 13 січня,№ 5.
20. Указ Президента України "Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку " // Урядовий кур'єр. - 2002. - 13 серпня № 147.
21. Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку ринку вітчизняної техніки для агропромислового комплексу та збільшення обсягів її виробництва" // Урядовий кур'єр. - 2001.-14 листопада. - № 210.
22. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1995 р. №231 "Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів" // Урядовий кур'єр. - 1995.- 4 квітня. - № 50.
23. Аграрна реформа в Україні (за ред. акад. Гайдуцького П.І.). ННЦ. "Інститут аграрної економіки", 2005. - 422 с.
24. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку.-К.: ННЦ . "Інститут аграрної економіки", 2005. - 290 с.

25. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика аналіз. - К: КНЕУ, 2005. - 290 с.
26. Андрійчук В., Зубець М., Юрчишин В. Сучасна аграрна політика: актуальні аспекти. - К.: Аграрна наука, 2005. - 137 с.
27. Ворст Й, Ревентлоу П. Економіка фірми. -М.: Высшая школа, 1994.-270 с.
28. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств. - К.: КНЕУ, 2005. -34 с.
29. Економічний довідник для аграрника. -К.: Міністерство аграрної політики. ІАЕ УААН, 2003. - 796 с.
30. Зубець М., Тивинчук С. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві. - К.: Аграрна наука, 2004. - 189 с.- 796 с.
31. Касл Э., Бекнер М., Нельсон А. Эффективное фермерское хозяйство: пер. с англ. – М.: ВО Агропромиздат, 1992.- 495 с.
32. Кемпбелл Р. Макконелл, Стенли Л. Брю. Экономикс: В 2-х т.-М.: Республика, 1992. - т.2.- с.238-249.
33. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі.-К.: ІАЕ УААН, 2000. - 200 с.
34. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. -К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. - 680 с.
35. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулюванню собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Затверджено наказом Міністерства аграрної політики України 18.05.2001 р., №132.
36. Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора (М.Я.Дем'яненко та ін.). - К.: ІАЕ УААН, 1998.-37 с.
37. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві. - К.: КНЕУ,2000.-370 с.
38. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку в Україна.- К.: Компас,2004. -248 с.
39. Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інвестиційній основі. - К.: ІАЕ УААН, 2002. - 730 с.
40. Основи аграрної економіки. Підручник. К.: Вища освіта, 2003., - с.399.
41. Розвиток багатокладності на селі: особливості, проблеми.(за ред. акад. Юрчишина Р.В.- К.: ІАЕ УААН, 2002, - 441 с.

42. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого і погляд в майбутнє. – К.: ІАЕ УААН, 2001. - т.1, 430 с. - т.2, 481 с.- т.3, 485 с.

43. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин. -К.: ІАЕ УААН, 1998.- 293 с.

44. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК (за ред. чл.-кор. УААН Підлісецького Г.М.). – К.: ІАЕ УААН, 2001.- 428 с.

45. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції. – К.: ІАЕ УААН, 2000. - 556 с.

46. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (за ред. акад. Шпичака О.М.). - К.: ІАЕ УААН, 2002.- 498 с.

Інформаційні ресурси

1. Електронний ресурс : Сайт «Законодавство України» / Закон України «Про підприємництво» // — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.

2. Електронний ресурс : Сайт «Законодавство України» / Господарський Кодекс України» — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

3. Електронний ресурс : Сайт «Законодавство України» / Закон України «Про підприємства в Україні» // — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/887-12>.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	3
1.ЗМІСТ ТЕМ КУРСУ.....	4
2.НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ.....	7
2.1 Теми, що виносяться на семінарські та практичні заняття.....	7
2.2 Додатковий перелік тем для рефератів.....	46
2.3 Перелік питань до екзамену.....	49
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	51

ЕКОНОМІКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Методичні вказівки до практичних та семінарських занять для студентів напряму підготовки 6.100102 «Процеси, машини та обладнання агропромислового виробництва» та 6.100101 «Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому комплексі»

Укладач: О.О. Резніченко